

PEČEŤ FRANKENŠTEJNSKÉHO HEJTMANSTVÍ

Pavel Sedláček

První dva lucemburští panovníci na pražském královském trůně navázali na expanzivní snahy svých přemyslovských předchůdců, ale tentokrát s dlouhodobými výsledky. Nejvýznamnějším ziskem se stalo postupné připojení Slezska¹, přesněji jednotlivých nevelkých knížectví, nacházejících se v hranicích vratislavské diecéze, prostřednictvím lenních vazeb k České koruně.

Vnitřní poměry ve slezských knížectvích byly od poměrů v Čechách, na Moravě i na Opavsku značně odlišné, především díky silnému postavení tamních knížat² a z toho plynoucímu menšímu prostoru pro uplatnění šlechty. Nevytvořily se zemské desky, nikoli náhodou považované přímo za synonymum pro šlechtickou stavovskou samosprávu a stavovské svobody šlechty vůbec, ale zůstávala zachována nenahraditelná role knížecí kanceláře při zajišťování platnosti různých majetkových převodů i soudních rozhodnutí. Zatímco ve starých českých zemích se již od 13. století prosazovalo pojišťování těchto právních aktů zápisem do zemských, případně do krajských desk a šlechtická listina měla dostačující právní sílu i bez výslovného schválení panovníkem, ve Slezsku museli šlechtičtí účastníci právního jednání požádat příslušného knížete, aby vydáním listiny ze své kanceláře potvrdil a vyhlásil jejich rozhodnutí³.

V roce 1335 získal Jan Lucemburský po smrti tamního knížete Vratislavsko, které se tak stalo prvním tzv. bezprostředním slezským knížectvím, jež nemělo vlastního knížete a spadalo přímo pod pravomoci krále, respektive České koruny. Nástupcem vratislavského knížete se stal vzdálený král, zatímco vykonáváním dosavadních knížecích funkcí v praxi byl pověřen jím jmenovaný úředník s titulem hejtmana⁴, který převzal vydávání potvrzovacích listin místo knížete. Český král jej pro tyto účely vybavil speciální pečetí hejtmanství⁵. Měla v pečetním poli čtvrcený štít, střídající českého lva s vratislavskou orlicí, a neosobní opis: S.REGIS.BOHEMIE.IN.DVCA-TV.WRATIZLAVIEN.AD.HEREDITATES.ET.CAS. (pečeť krále českého ve vévodství vratislavském ke statkům dědičným a přem)⁶. Díky znění opisu zůstala po smrti Jana Lucemburského v užívání beze změny.

Ne všechna slezská knížata disponovala dostatečně velkým územím a také proto se část z nich vzhledem k nákladnosti knížecího životního stylu neodvratně dostávala do finančních problémů. K nejmenším ve Slezsku patřilo knížectví s centrem v Minstrberku (= Ziebice), kde místní větev Piastovců spatřovala východisko z těžké finanční situace v zastavování frankenštejnské vikpildy⁷. Tato oblast, zahrnující i druhé město knížectví Frankenštejn (= Zabkowice Slaskie) s klášteřem v Kamenci (= Kamieniec Zabkowicki), představovala nejbohatší třetinu Minstrberska s dominantní

strategickou polohou mezi Kladskem a středním Slezskem a navíc poskytovala možnost rozvíjet hornictví. Čeští králové si význam Frankenštejnska dobře uvědomovali. Boleslav Minstrberský vydal 7.1. 1337 na toto teritorium ve prospěch Jana Lucemburského zástavní listinu⁸ a jeho nástupce kníže Mikuláš ztratil frankenštejnskou vikpildu s územím kameneckého kláštera definitivně. V roce 1346 je zastavil šlechtici Jindřichovi z Haugvic, který po dvou letech zástavu převedl na krále Karla. Novému zástavnímu držiteli nakonec Mikuláš Minstrberský 9. 11. 1351 Frankenštejnsko za 6000 hřiven grošů prodal⁹.

Už po převzetí zástavy Karel z moci českého krále ustanovil pro Frankenštejnsko hejtmana s obdobným postavením, jaké měl hejtman vratislavský. Stal se jím Jindřich z Haugvic, v roce 1349 vystřídáný dalším představitelem této rodiny, Rüdigerem mladším. Ten zůstal frankenštejnským hejtmanem do poloviny 50. let. Zatímco před prodejem Frankenštejnska královští hejtmani k listinám přivěšovali svoji osobní pečeť¹⁰, již listinu ze 25.6. 1352 Rüdiger z Haugvic vydal pod pečeti hejtmanství¹¹, která nepochybně vznikla krátce před tím. Při jejím pořizování se vycházelo z vratislavského vzoru a také z faktu, že Frankenštejnsko nemělo žádnou heraldickou ani titulární tradici, jež by musela být respektována.

Kulatá pečeť o průměru 75 mm s klasickým dvouocasým korunovaným českým lvem bez štítu v pečetním poli a dvouřádkovým opisem, vnějším = +SIGILLVM:CAPITANEATVS:FRANKENSTEYNENSIS: a vnitřním = *AD:HEREDITATES:ET:CAVSAS: (pečeť hejtmanství frankenštejnského ke statkům dědičným a přem), v němž na rozdíl od Vratislavska neosobní připomínku panovníka nahradilo označení úřadu, přesně odpovídá kritériím stanoveným pro úřední pečeti¹². Lev v pečetním poli je z výtvarného hlediska srovnatelný například se lvem na dodnes dochovaném pečetidle města Jílového u Prahy¹³ z poloviny 14. století.

Pečetidlo frankenštejnského hejtmanství sloužilo svému účelu celé století. Jeho otisky se dochovaly především na listinách patřících cisterciáckému klášteru v Kamenci¹⁴, jenž sám tvořil významnou část Frankenštejnska. Několik listin zachovaly také další církevní instituce z okolí, klášter cisterciáků v Jindřichově (= Henryków) a johanitské komendy v Rychmbachu (= Dzierzoniów) a Kladsku (= Klodzko). Johanitské listiny, včetně sedmi kusů vydaných frankenštejnskými hejtmany¹⁵, jsou dnes uloženy v Archivu českého velkopřevorství maltského řádu, který se nachází v SÚA.

Hejtmani vydávali listiny svým jménem. V intitulacích se samozřejmě objevuje jejich úřední funkce¹⁶, odvozovaná buď od konkrétního panovníka (v případě spoluvlády Karla a Václava IV. 1376 od obou najednou), nebo z královské moci české, České koruny či Království českého. V koroboracích je ohlašována (přičemž většinou jen některými z následujících slov) do roku 1364 pečeť královského hejtmanství frankenštejnského k dědictvím a přem, potom královská česká pečeť, patřící k dědictvím (výjimečně = a statkům) a přem hejtmanství vikpildy (nebo = země) frankenštejnské. Jen výjimečně se ohlašuje pouze pečeť frankenštejnského hejtmanství k přem, bez připomenutí královského zmocnění pečetitele.

Po Rüdigerovi z Haugvic získal titul frankenštejnského hejtmana Drslav z Kravař, majitel fulneckého panství na Opavsku a představitel panského rodu z okolí Karlova exponenta ve Slezsku, opavského a ratibořského knížete Mikuláše.

Následoval Půta z Častolovic, jehož nástup přinesl důležitou změnu. Půta patřil mezi východočeské pány, již od 40. let se pohyboval u pražského dvora, od roku 1355 byl královským purkrabím na Potštejně a v letech 1364–1366 mistrem komory. Jako královský hejtman vystřídal několik působišť. Nejprve mezi lety 1372–1380 spravoval Dolní Lužici, v roce 1377 také část Braniborska, která připadla Karlovu synovi Janu Zhořeleckému, v období 1384–1386 Lucembursko a nakonec od roku 1395 do smrti (+ 1397) opět Dolní Lužici.

Úřad frankenštejnského hejtmana Půta přijal společně s úřadem královského hejtmana v Kladsku, které s Frankenštejnem bezprostředně hraničilo. Bylo přímou součástí Čech, i když od doby Přemysla Otakara II. patřilo mezi tzv. vnější kraje, nespádající pod zemské desky a charakteristické manským zřízením. V letech 1278–1290, 1327–1335 a 1337–1341 se nacházelo v zástavním držení různých slezských knížat, což posílilo jeho specifika. Po vyplacení poslední zástavy se titul královského správce změnil z purkrabího na hejtmana. Spojení úřadů kladského a frankenštejnského hejtmana ve stejných rukách, k němuž došlo poprvé za Půty z Častolovic snad přímo v roce 1368, už zůstalo trvalým jevem. Všichni následující frankenštejnští královští hejtmani současně zastávali i stejnojmenný úřad v sousedním Kladsku. Ale zatímco v první uvedené funkci používali pečeť frankenštejnského hejtmanství, jako kladští hejtmani pečetili svými osobními pečetěmi¹⁷.

V posledním roce své vlády Karel IV. musel na základě předchozích dohod spolu s Václavem IV. pojistit dluh vůči moravskému markraběti Joštovi, mimo jiné také zastavením Kladska a Frankenštejnska 7.5. 1378¹⁸. Jošt se tím vlastně stal titulárním frankenštejnským hejtmanem, i když příslušný titul jako málo honosný nepoužíval. V praxi správu obou území svěřil svým zástupcům, z nichž prvním byl jihomoravský pán Jan Bítovský z Lichtenburka, ale častěji tuto roli plnili příslušníci nižší šlechty; v pramenech od „normálních“ hejtmanů terminologicky odlišování nejsou, snad je lze označit jako „hradní hejtmany“.

Markraběcí zástava skončila 24. 2. 1388 přenesením dlužné sumy na Lucemburské vévodství¹⁹ a Václav IV. jmenoval novým kladským a frankenštejnským hejtmanem jednoho ze svých oblíbenců z řad drobné šlechty, člena později slavného rodu Martiniců Štěpána Podušku²⁰. Ten si hejtmanský titul ponechal až do své násilné smrti na Karlštejně 11. 6. 1397, přestože patrně již začátkem roku dostala obě území dalšího zástavního pána, ratibořského knížete Jana II. z dynastie opavských Přemyslovců²¹, který se osobně zúčastnil zmíněné karlštejnské vraždy.

Jan II. Ratibořský patřil nepochybně k nejtemperamentnějším slezským knížatům doby Václava IV. Jeho vláda nezačala příliš šťastně, protože v důsledku zděděných dluhů musel, snad v roce 1385, zastavit Krnovsko a hrozila reálná možnost ztráty

této mimo území Slezska ležící části teritoria primogenitury opavských Přemyslovců²². Snaha zachránit Krnovsko pro své potomky patřila k důležitým motivům činnosti knížete Jana. I když jsou pro Frankenštejnsko doloženi jeho „hradní“ hejtmani (1403 Jindřich z Rybnic a 1418 Petr z Kunzendorfu), kníže sám hejtmanských titulů v příslušných listinách užíval. Edice a inventáře umožňují podchytit 16 listin, které vydal jako frankenštejnský a 40 jako kladský hejtman²³. Přestože v roce 1402 se uvažovalo o vyplacení zástavy ve prospěch moravského markraběte Prokopa a 1405 ve prospěch markraběte Jošta, zůstal Jan Ratibořský zástavním hejtmanem obou území nepřetržitě 25 let²⁴. Vzápětí po jejich vyplacení i on vyplatil ze zástavy zbývající většinu svého Krnovska.

Zikmund Lucemburský pověřil hejtmanstvím v Kladsku a Frankenštejnsku vnuka a jmenovce jednoho z předchozích hejtmanů, Půtu nejmladšího z Častolovic. Půta mu v těžkých dobách husitské revoluce konal platné služby. Získal si významné zásluhy včetně finančních. Když v roce 1428 padl poslední minstrberský Piastovec, zastavil Zikmund odumřelé Minstrbersko 13. 8. 1429 frankenštejnskému hejtmanovi²⁵ a obě území se po dlouhé době vrátila do rukou společného správce. Navíc 13. 7. 1431 král dosavadnímu hejtmanovi za 9 600 kop grošů zastavil i Kladsko s Frankenštejnskem²⁶, ale to zůstalo nadále spojeno spíše s Kladskem, protože Minstrbersko Zikmund Lucemburský Půtovi v roce 1434 dokonce postoupil²⁷.

Mimořádnou kariéru Půty z Častolovic brzy ukončila smrt, znamenající vymření celého rodu po meči. Dědičkám nastaly vzápětí starosti se splácením jeho dluhů, představujících odvrácenou stranu úspěchu; vždyť dokonce manželčiny šperky musel Půta zastavit u židů. Usilovaly alespoň o vyplacení věna vdově a třem dcerám. Uspokojivé řešení pro ně nepřineslo nové zastavení Minstrberska panovníkem sestře posledního tamního knížete Eufemii²⁸. Také podmíněčné zpětné převzetí Kladska a Frankenštejnska na základě smlouvy ze 27. 2. 1437 přímo Zikmundem, během něhož hejtmanský úřad zastával Hašek z Valdštejna²⁹, skončilo bez efektu a zástava se za Zikmundova nástupce Albrechta vrátila Půtovým dědičkám, pro které ji spravovali „hradní“ hejtmani Markvart Trhlík z Mezilesí a po něm krátce Jan z Tožice. Nakonec poručníci Půtových dcer 6. 9. 1440 prodali všechna jeho dědičná panství i královské zástavní listiny východočeskému pánovi Hynku Krušinovi z Lichtenburka za to, že převezme dluhy po Půtovi z Častolovic a vyplatí stanovené věno vdově a dcerám³⁰. Půtova vdova se vzápětí stala jeho manželkou.

I nový zástavní držitel Frankenštejnska pocházel z rodiny, která mívala hejtmanský úřad ve Slezsku³¹. Ale na rozdíl od svého předchůdce, horlivého katolíka Půty, patřil přinejmenším mezi sympatizanty utrakvismu, což přineslo důležitou změnu poměru sil v oblasti v neprospěch katolické strany. V Minstrbersku se nároky Hynka Krušiny střetly s nároky opavského knížete Viléma, kterého v roce 1443 minstrberští přijali za svého pána. Mocensky se prosadil kníže a v roce 1444 obě strany uzavřely smír³², ale bylo jasné, že definitivní rozhodnutí sporu držitelů dvou různých zástavních listin na Minstrbersko učiní až budoucí panovník po ukončení bezkráloví. Klad-

sko s Frankenštejnem ovládal Hynek Krušina, když se však pokusil svá práva upevnit, protestoval proti nim jménem jedné z Půtových dcer Kateřiny její manžel Jan Zajíc z Házmburka³³.

Po otcově smrti 4. 3. 1454 se jediný syn Hynka Krušiny z Lichtenburka Vilém dostal do nezáviděníhodné pozice. Vyřešil ji slíbeným prodejem zástavních listin po Půtovi z Častolovic již 16. 5. 1454 za 23 400 kop grošů Jiřímu Poděbradskému z Kunštátu³⁴. Pro Jiříka prosazení koupených práv neznamenovalo velký problém nejen v Kladsku a Frankenštejně, ale ani ohledně Minstrberska³⁵. Frankenštejně se personálně vrátilo pod společnou správu s Minstrberskem a současně zůstalo z tohoto hlediska pod společnou správou s Kladskem.

Dne 2. 3. 1458 byl zástavní frankenštejnský hejtman zvolen českým králem. Z praktického hlediska šlo pro správu jeho oblasti na česko-slezském pomezí o změnu pouze formální, protože již předtím ji ve skutečnosti vykonával Jan Velfl z Varnsdorfu, stojící v Jiříkových službách. Od zmíněného data se automaticky stal z „hradního“ hejtmana královským hejtmanem. Křestní jméno zpravidla užíval ve formě Hanuš. Pocházel z rodu drobné manské šlechty, vázaného na severočeské Ronovce, který začátkem 15. století získal významnější majetkové pozice, usadil se na Trutnovsku a později žil i v Lužici, Slezsku, Sasku a Prusku. Od císařovny Barbory Hanuš dostal Trutnov s upadající manskou soustavou do zástavy. Jiřík byl s jeho službami spokojen a odměnil jej postoupením Žacléře. Posledním v edici³⁶ zjistitelným uživatelem pečeti hejtmanství je 2. února 1462 frankenštejnský hejtman Mikuláš z Kamence, který pravděpodobně patřil pouze mezi Hanušovy podřízené.

Listinou ze 16. 12. 1465 udělil král Jiří Minstrbersko, třetinu opavského knížectví a na hrabství povýšené Kladsko svým synům³⁷. Frankenštejně se vrátilo k minstrberskému knížectví, přestalo být přímým majetkem České koruny a dosavadní pečeť hejtmanství ztratila opodstatnění³⁸.

Pečeti ostatních královských hejtmanství ve Slezsku nevykazují takovou stabilitu jako v případě Frankenštejna. Ve Vratislavsku musel Karel IV. začátkem 60. let řešit aféru s výskytem falešných otisků pečeti tamního hejtmanství, které nezabránilo ani to, že se zde na rozdíl od Frankenštejna na jejich rubu otiskovaly malé osobní pečeti místních kancléřů (i když i tady se listiny vydávaly jménem hejtmana). Bylo nutné pořídit pro vratislavské hejtmany nové pečetidlo se změněným obrazem³⁹. Čistě heraldickou výplň pečetního pole nahradila polopostava panovníka, doplněná po stranách českým a vratislavským znakem. Latinský opis, ohlašující pečeť krále českého ke statkům dědičným a přem obyvatelů ve vévodství vratislavském, se od předcházejícího pečetidla po obsahové stránce příliš nelišil.

V roce 1392 převzal královský hejtman správu knížectví svídnicko-javorského, které zdědil Václav IV. Dostal k dispozici dvě pečetidla, malé a velké. Obraz v poli malé pečeti připomíná starou pečeť vratislavskou, pouze orlice ve 2. a 3. čtvrtině štítu je zřejmě svídnická. Došlo však k zásadní změně opisu, v němž se objevilo jmé-

no panovníka s titulem českého krále a pána Svídnicka v nominativu⁴⁰. Také na větší pečeti s obrazem krále v majestátu, doprovázeným po stranách českým a svídnickým znakem, v pečetním poli, je obdobný opis v nominativu, obsahující jméno panovníka s titulem římského krále, českého krále a svídnického vévody. Obě svídnické pečeti samozřejmě při nástupu nového panovníka měnily křestní jména ve svých opisech. Větší z nich se stala vzorem pro budoucnost. Za Ferdinanda I. doložený typář od předhusitského odlišuje pouze provedení jinak stejného obrazu s panovníkem v majestátu a dvojicí znaků v pečetním poli, jeho opis nezahrnuje titul římského krále a vévodskou hodnost vztahuje na Svídnicko i Javorsko. Další Habsburkové se spokojili s přerýváním jmen až do Ferdinanda III., za jehož vlády bylo v roce 1636 opatřeno pečetidlo nové, lišící se opět provedením již velmi archaicky působícího obrazu a doplněním letopočtu na závěr opisu. V roce 1649 došlo k přerýtí pořadového čísla krále a letopočtu. Typář Leopolda I. z roku 1658 zachoval dosavadní náplň opisu i obrazu v pečetním poli, který však získal soudobý výtvarný výraz; vyobrazení panovníka v majestátu doplnila architektura, tvořená podlahou, sloupy a obloukem, a nad štíty se znaky přibýly koruny. Také nový typář posledního Habsburka z roku 1711 byl výtvarně přizpůsoben vrcholnému baroku, přičemž se oblouk v architektuře proměnil v baldachýn. Lze konstatovat, že charakter pečeti hejtmanství z doby Václava IV. přetrval až do ztráty Slezska v polovině 18. století⁴¹.

Začátkem 16. století se zdálo, že většina území horního Slezska bude spojena v rukách přemyslovských knížat, žijících v Ratibořsku. Existovala totiž vzájemná dědicíká smlouva mezi trojicí mužských představitelů 19. generace této dynastie a bratrem jejich matky, posledním opolským Piastovcem Janem, který zůstal neženat. Všichni tři Přemyslovci však, aniž by zanechali potomky, zemřeli dříve než zmíněný strýc, takže Opolsko s Ratibořskem spojil bezdětný Jan Opolský. Jeho nástupcem se nakonec nestal ani ambiciózní oblíbenec obou jagellonských králů Hohenzollern Jiří a po smrti knížete Jana v roce 1532 správu spojeného opolsko-ratibořského knížectví převzal královský hejtman. Proto vznikla nová pečeť královského hejtmanství. Vcelku důsledně vychází ze svídnicko-javorského vzoru, přizpůsobeného soudobému výtvarnému pojetí. Opis ji označuje jako pečeť Ferdinanda I., krále římského, uherského a českého, arcivévody rakouského, vévody slezského, opolského a ratibořského, v pečetním poli je panovník v majestátu umístěn do architektury a podél okrajů doprovázen šesti znaky – jde o orlici římského krále s dynastickým rakousko-burgundským štítkem na hrudi, českého lva, moravskou a slezskou orlici, lužického vola a opolskou orlici⁴². Za Leopolda I. měla změněný opis v nominativu, nahrazující titul římského krále císařským a samozřejmě nesoucí Leopoldovo jméno⁴³. V listinách je ohlašována jako pečeť královského zemského hejtmanství knížectví opolsko-ratibořského.

Možná právě aféra s padělkou pečeti vratislavského hejtmanství z počátku 60. let 14. století se stala impulsem pro změnu, která pečetidla královských hejtmanství ve Slezsku těsněji spojila s osobou panovníka a za Václava IV. prostřednictvím opisů

přímo s jeho jménem, protože v dobových souvislostech se tímto způsobem mohla posílit autorita příslušných listin. V každém případě zůstala pečeť frankenštejnského hejtmanství vzhledem ke svému opisu, náplni pečetního pole a uplatnění u méně významného úřadu mimo státní centrum po dlouhou dobu výjimečná, na úředních pečetidlech se jednotný panovnický znak plně prosadil až začátkem 19. století⁴⁴. S přihlédnutím k poloze Frankenštejnska, které nikdy netvořilo součást země České, k tomu, že v době jejího vzniku byl panovník nejen českým, ale i římským králem, a k doloženému odvozování původu hejtmanské moci „auctoritate corone regni Bohemie“⁴⁵ ji však z heraldického hlediska lze považovat za určitý předstupeň pečeti Koruny Království českého, porízené během faktického bezkráloví v roce 1432⁴⁶. Šlechta i v heraldické oblasti navázala na koncepci spojené s nejbližším okolím Karla IV. a po prosazení na vládnoucí dynastii nezáviselí České koruny jako státního celku, zahrnujícího jednotlivé české země, se stříbrný dvouocasý lev se zlatou korunou a zbrojí v červeném poli, od roku 1253 heraldické znamení českého krále, stal symbolickým vyjádřením tohoto celku. Alespoň pro dané období musí být prioritně považován za heraldický symbol celého státu a až odvozeně také vlastní země České jako jedné z částí státního území.

POZNÁMKY:

1. O tom Bobková, Lenka: Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně. Ústí n. L. 1993.
2. Situaci ve Slezsku jsem se z tohoto hlediska pokusil charakterizovat v článku Světská knížata v rámci českého státu před husitskou revolucí, Genealogické a heraldické listy 15, č. 1–2, 1995, s. 19–25, ale především příloha I. tohoto článku je vzhledem k absenci korektury prakticky nepoužitelná.
3. Rauscher, Rudolf: K počátkům tzv. matrik v Opolsku-Ratibořsku, zvláštní otisk z Právního Obzoru 19, č. 20, 1936, s. 4.
4. Hejtmani byli vybíráni nejčastěji z české šlechty, ze zasloužilých členů pražského panovnického dvora a králova nejbližšího okolí (dr. Denko Čumlivski v současné době dokončuje rozsáhlou práci o dvorské a lenní šlechtě 14. a 15. století, která mimo jiné osvětlí také rodové i osobní vazby mezi některými z těchto osobností a jejich zázemí). Docházelo i ke střídání jejich působišť, ke kumulaci jednotlivých hejtmanství v týchž rukách a v některých rodech zastávalo hejtmanské úřady několik generací. Šlo o velmi prestižní funkci, přibližující svého držitele ke knížatům. Úřad hejtmana však bylo také možné postoupit do zástavy, čehož panovníci využívali.
5. V případě potřeby se předpokládalo uplatnění dvojice pečeti hejtmanství. Větší měla být užívána při potvrzování majetkových převodů a soudních rozhodnutí

- (což také ohlašoval její opis), menší, někdy označovaná jako citační, se měla uplatnit při předvolávání (v průběhu soudního procesu).
6. Vojtíšek, Václav: Naše státní znaky (staré i nynější). Praha 1921, s. 29. Vyobrazení Posse, Otto: Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige II. Dresden 1910, tab. 2, č. 5.
 7. Vikpilda (= weichbild) se jako správní jednotka ve Slezsku objevila při zániku raněstředověké hradské soustavy. Její kastelánie nahradily vikpildy, soudní obvody německého práva. Viz Orzechowski, Kazimierz: „Tera“ w slaskich zródłach narracyjnych do końca XIV. wieku. Sobótka 36, 1981, s. 233. U Frankenštejnska ale asi označení vikpilda znamenalo, jak napovídá i příležitostné používání termínů distrikt nebo země, pouze označení samostatného územněsprávního celku, který nebyl knížectvím (ve Slezsku 14. století šlo o výjimku).
 8. Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále jen RBM) IV, č. 376. Originál je ve Státním ústředním archivu v Praze (dále jen SÚA), fond Archiv České koruny (dále jen AČK) 180.
 9. Text listiny z 21.7. 1346 se dochoval v listině Hrubý, Václav: Archivum coronae regni Bohemiae II. Praha 1928 (dále jen ACRB II), č. 83 (je uložena v SÚA, AČK 318), edici textu listiny ze 12. 11. 1348 obsahuje Codex diplomaticus Silesiae (dále jen CDS) X, č. 209 a listina z roku 1351, ACRB II, č. 212, je uložena v SÚA, AČK 376. Jindřich patřil mezi ty členy bohatě rozvětveného šlechtického rodu Haugviců, kteří byli usazeni na území minstrberského knížectví.
 10. CDS X, č. 213.
 11. CDS X, č. 229 včetně popisu pečeti. Upozornil na ni také Gumowski, Marjan: Pieczęcie slaskie do konca XIV w. In.: Historja Slaska od najdawniejszych czasów do roku 1400 III. Krakow 1936, s. 389. Vzhledem k osobnosti Karla IV. a jeho zájmům i k ostatním okolnostem je pravděpodobné, že rozhodnutí o podobě této pečeti mohlo vycházet přímo od panovníka.
 12. Krejčíková, Jarmila – Krejčík, Tomáš: Úvod do české sfragistiky. Ostrava 1989, s. 37.
 13. Jeho vyobrazení má například Čarek, Jiří: Městské znaky v českých zemích. Praha 1985, s. 184. Na pečeti Jílového je lev doplněn panovníkovou iniciálou K.
 14. Kvalitní, i když ne úplně kompletní edici listin kameneckého kláštera publikoval Pfothenhauer, Paul: Urkunden des Klosters Kamenz, Codex diplomaticus Silesiae X. Breslau 1881.
 15. Komenda Rychmbach = Archiv českého velkopřevorství maltského řádu (dále jen ŘM) 105, 108, 114, 123 a 132, komenda Kladsko = ŘM 2909 a 2910.
 16. Někteří z nich titul frankenštejnského hejtmana užívali výhradně jen v listinách, vydaných při vykonávání tohoto úřadu, u markraběte Jošta není doložen vůbec.
 17. Právě tento rozdíl v užívání pečeti velmi přesně charakterizuje diferencovaný pohled na Frankenštejnsko jakožto území ve Slezsku na jedné straně, a na Klad-

- sko, které bylo považováno za součást země České, na straně druhé. Lze předpokládat, že srovnatelný pohled jako v případě Kladska se vytvořil také u Žitavska.
18. Karlova listina = Volkmer, Franz – Hohaus, Wilhelm: *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz*, I, Habelschwerdt 1883, s. 225-228 a Václavova = *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále jen CDM) XI, č. 109.
 19. CDM XI, č. 467.
 20. O něm blíže Štěpán, Václav: Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397. *Český časopis historický* 92, 1994, s. 27.
 21. Jeho zástavní právo dokládá listina Václava IV. ze 14.7. 1397, CDS VI, č. 83.
 22. V pro něj úspěšném roce 1397 získal zpět bruntálskou část Krnovska. Je příznačné, že pod vládou téhož knížete na opavském území existovaly zemské desky, zatímco na slezském území plnily jejich roli listiny knížecí kanceláře. Žádný z členů dynastie o zavedení zemských desk v Ratibořsku neusiloval.
 23. Jejich vzájemný poměr ovšem může být díky existenci speciální pramenné edice pro Kladsko (první díl je citován v poznámce č. 15, druhý díl od stejných autorů = Habelschwerdt 1888) zavádějící.
 24. 19. 6. 1422 ještě byl kladským hejtmanem a 10.8. téhož roku psal svému nástupci v úřadě, viz Volkmer, Franz – Hohaus, Wilhelm: *c. d.*, II, s. 118–119.
 25. *Regesta imperii* (dále jen RI) XI, č. 7 374; originál je v SÚA, AČK 1524. Zástavní suma činila 6 000 kop grošů, Zikmund Půtovi zastavil také východočeská panství Albrechtice nad Orlicí za 4 000 a Potštejn za 3 000 kop grošů. O tomto šlechtici viz Urban, Jan: *Boj o Kladsko (1435–1454)*. *Historie a vojenství* 1994, 43, č. 3, s. 5–7.
 26. Haas, Antonín: *Archiv České koruny* 5. Praha 1947, č. 337; originál je v SÚA, AČK 1528.
 27. O této záležitosti a jejích souvislostech připravuje článek dr. Helena Braeuerová.
 28. RI XI, č. 11 522; datování je sporné. Příjemkyně listiny byla bezdětnou vdovou a lze předpokládat, že měla v úmyslu Minstrbersko jednou postoupit synovi své sestry, knížeti Vilémovi Opavskému. Z toho usuzují, že právě tuto listinu se 8. 3. 1456 zavázal kníže Arnošt Opavský vydat Jiřímu Poděbradskému, *Archiv český* (dále jen AČ) XV, s. 219, č. 111.
 29. RI XI, č. 11 683; originál je v SÚA, fond České gubernium-listiny (dále jen ČG-L) 230. Hašek z Valdštejna držel hejtmanský úřad prokazatelně mezi 18. 3. 1437 a 29. 4. 1438. Pocházel z početného panského rodu. Po roce 1420 patřil k významným představitelům husitů, ale přešel k Zikmundovi. V polovině 20. let se krátkodobě stal moravským zemským hejtmanem a potom přenesl své působení do Čech.
 30. AČ XV, s. 193–194, č. 91. Listina výslovně předpokládá, že její budoucí majitel převezme všechna práva, dávaná v ní Hynku Krušinovi z Lichtenburka.

31. Jeho otec Jan Krušina z Lichtenburka byl 1404–1407 hejtmanem ve Svídnicko-Javorsku, tchán Půty a později i Hynka Krušiny Albrecht z Koldic byl 1419–1448 hejtmanem ve Svídnicko-Javorsku, 1420–1422 a 1423–1424 ve Vratislavsku a 1425–1448 hornolužickým fojtem. O Hynku Krušinovi Urban, Jan: c.d., s. 8–9.
32. Průběh konfliktu, který měl široké souvislosti, podrobně zpracoval Urban, Jan: c.d., s. 9–20. Frankenštejnská vikpilda během bojů pevně stála na straně Hynka Krušiny, tedy spolu s Kladskem proti Minstrbersku. Velmi dobře se Krušinovi osvědčil jeho „hradní“ hejtman Frankenštejnska Jan Zvolský; v roce 1443 opavský kníže Vilém obléhal Frankenštejn marně.
33. AČ I, s. 533–535. Také kníže Vilém Opavský byl manželem jedné z dcer Půty z Častolovic, Salomény. V roce 1451 vyměnil nárok na Minstrbersko se svým bratrem Arnoštem za jeho třetinu opavského knížectví a od té doby vlastnil dvě třetiny této země, zatímco zbývající, v roce 1435 oddělená třetina patřila knížeti hlubčickému.
34. Volkmer, Franz – Hohaus, Wilhelm: c.d., II, s. 233. Jako zástavní hejtman Frankenštejnska vydal budoucí český král listinu CDS X, č. 348. O tzv. častolovické dědictví usiloval již dříve a v roce 1451 na ně získal od Hynka Krušiny předkupní právo, viz Urban, Jan: c.d., s. 23.
35. Když se král Ladislav Pohrobek rozhodl přiznat zástavní držbu Minstrberska Jiříkovi, prodal mu 8. 3. 1456 Arnošt Opavský svá v praxi již nerealizovatelná práva k této zemi (příznačné je, že za částku 1 000 kop grošů, přesně odpovídající výši věna Půtovy dcery Salomény). Později Jiříkova rodina získala i vlastní opavské knížectví. Dvě třetiny země dědicové Viléma Opavského snad už v roce 1454 zastavili opolskému knížeti Boleslavovi a po Boleslavově smrti v roce 1460 si král Jiří Poděbradský od jeho bratra, nového opolského knížete Mikuláše vymohl postoupení zástavní listiny (pro Přemyslovce nevyplacitelná zástava fakticky skončila v roce 1474 smrtí Vilémova syna Václava Opavského, protože Václavův mladší bratr byl jako budoucí prelát majetkově oddělen a dědické nároky knížecích dcer zůstávaly bez králova souhlasu problematické) a královi synové nejpozději v lednu 1464 od Jana Hlubčického koupili zbývající třetinu opavského knížectví. Minstrbersko s Frankenštejnem, Kladsko a Opavsko se měly stát zázemím jejich knížecí budoucnosti.
36. CDS X, č. 354.
37. Haas, Antonín: c. d., 6. Praha 1958, č. 181; originál je v SÚA, AČK 1717. Tato listina mlčky považuje frankenštejnskou vikpildu za součást Minstrberska, stejné stanovisko později 16. 12. 1477 vyjádřil český král Vladislav II. (přesto vědomí svébytnosti u frankenštejnských přetrvávalo).
38. Když 5. května 1501 královi vnukové museli Kladsko prodat, skončilo i dlouholeté spojení mezi ním a sousedním Frankenštejnem prostřednictvím společného vlastníka.

39. O tom Hlaváček, Ivan: Prolegomena do historii kancelarii i diplomatyki czeskiego królewskiego urzedu staroscinskiego we Wroclawiu w czasach przedhusyckich. Sobótka, 36, 1981, s. 110. Vyobrazení nové pečeti má Posse, Otto: c. d., tab. 4, č. 2.
40. Posse, Otto: c. d., tab. 8, č. 8. Král Albrecht měl přeryto jméno v opisu, tamtéž, tab. 20, č. 7.
41. Posse, Otto: c. d., tab. 8, č. 7, tab. 16, č. 9 a tab. 20, č. 6; III. díl. Dresden 1912, tab. 25, č. 7, tab. 33, č. 1, tab. 38, č. 8, tab. 43, č. 4, tab. 51, č. 7 a tab. 57, č. 6; tab. 57, č. 7 a tab. 60, č. 2; tab. 65, č. 4; IV. díl. Dresden 1913, tab. 8, č. 7.
42. Tamtéž, tab. 75, č. 7. V zastoupených znacích lze spatřovat ohlas větší pečeti České kanceláře. Hornoslezská orlice se zde poprvé dostala do heraldické symboliky českých králů, do níž se později vrátila v roce 1804, tentokrát ovšem nikoli ve své opolské, nýbrž v těšínské formě. Posse, Otto: c. d., V. díl, Dresden 1913, s. 64, ji chybně označuje jako tyrolskou.
43. Posse, Otto: c. d., IV. díl, tab. 77, č. 5. Je zajímavé, že v pečetním poli se prostřednictvím nezměněného panovníkova znaku, užívaného Ferdinandem I. v době císařské vlády Karla V., na rozdíl od opisu zachoval titul římského krále.
44. Krejčíková, Jarmila – Krejčík, Tomáš: c. d., s. 38.
45. K roku 1394 v CDS X, č. 288.
46. O ní Nový, Rostislav: Pečeť Koruny Království českého, Sborník archivních prací 43, 1993, s. 339–346. Listinu opatřenou touto pečetí uchovává Österreichisches Staatsarchiv ve Vídni, oddělení Haus-, Hof- und Staatsarchiv, skupina XIV., fond Allgemeine Urkundenreihe, sign. AUR 1436 – VII. 5.; za informaci děkuji dr. Thomasi Kletečkovi z vídeňského Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut.

Příloha I

Královští hejtmánové Frankenštejska (1351–1465)

Rüdiger z Haugvic = 1351–1355

Drslav z Kravař = 1359–1364

Půta z Častolovic = 1368–1377

* markrabě Jošt Moravský = 1378–1387

Štěpán Poduška z Martinic = 1388–1397

kníže Jan Ratibořský = 1397–1422

Půta z Častolovic = 1422–1435

Hašek z Valdštejna = 1437–1438

Hynek Krušina z Lichtenburka = 1440–1454

Jiří Poděbradský z Kunštátu = 1454–1458

Jan Velfl z Varnsdorfu = 1458–1465

Příloha II

Pečeť frankenštejského hejtmanství, dochovaná na listině z 11.6. 1412.

Státní ústřední archiv v Praze, fond Archiv českého velkopřevorství maltského řádu, inv. č. 123.

* = titul frankenštejského hejtmána neužíval

ZUSAMMENFASSUNG

SIEGEL DER HERRSCHAFT FRANKENSTEIN

Sedláček Pavel

Im 14. Jahrhundert wurde Schlesien infolge des Lehnswesens allmählich den böhmischen Kronländern angegliedert. Das Gebiet Schlesiens bestand aus selbständigen Fürstentümern, deren Fürsten gegenüber dem Adel in Vorzugslage standen und ihre Kanzleien bedeutende Rolle auch bei dem adeligen Rechtsverfahren spielten. Der böhmische König stellte einige schlesische Fürstentümer unter eigene Herrschaft und hat zu ihrer Verwaltung einen Beamten (je nach einem Beamten) mit dem Titel Hauptmann eingesetzt; dieser konnte Urkunden ausstellen, die in der inneren Verwaltung die Urkunden der ehemaligen fürstlichen Kanzlei ersetzten. Deshalb mussten die Hauptleute über Amtssiegel der ihnen unterstellten Fürstentümer verfügen. Kaiser Karl IV. kaufte am 9. Novembris 1351 das Weichbild Frankenstein (heute Zabkowicze Slaskie), das damals zum Fürstentum Münsterberg (heute Ziebice) gehörte und stellte dort einen königlichen Hauptmann an. Für die Hauptmannschaft Frankenstein ist schon zum 25. Juni 1352 ein Siegel mit dem königlichen böhmischen Löwen im Siegelfeld belegt, doch ohne Anführung des Herrschernamens in der Umschrift. Das entspricht zufälligerweise den späteren sphragistischen Definitionen der klassischen Amtssiegel. Der Herrscherhof wurde in der Siegelgestaltung weder durch heraldische noch Titulartraditionen beschränkt, weil abweichend vom Fürstentum das Weichbild Frankenstein keine solche Traditionen besass. Das Siegel des Weichbildes Frankenstein kann man als Vorbild des zur Zeit des Interregnums im Jahre 1432 von dem Adel gebrauchten Siegels der böhmischen Krone annehmen. Mittels dieses Siegels knüpfte der Adel an die Tendenz der Regierungszeit Karls IV., sämtliche Länder der böhmischen Krone, nicht nur ureigenes Land Böhmen, mit dem Symbol des Löwen zu repräsentieren. Seit dem Půta von Častolovice, der im Weichbild Frankenstein das Hauptmannsamt in den Jahren 1368–1377 bekleidete, wurde der Hauptmann des Weichbildes Frankenstein gleichzeitig auch zum Hauptmann der benachbarten Grafschaft Glatz. Beide Gebiete blieben aber selbständig, weil Glatz zu Böhmen und Frankenstein zu Schlesien gehörten. Der Herrscher überliess im Notfalle dieses Hauptmannsamt als Pfand seinen Gläubigern. Georg von Poděbrad, seit dem Jahre 1458 böhmischer König, hielt im Jahre 1454 Glatz und Weichbild Frankenstein als Pfandhauptmann und erteilte seinen Söhnen mit der Urkunde vom 16. Dezembris 1465 das Fürstentum Münsterberg, Grafschaft Glatz und ein Drittel des Fürstentums Troppau. Zu diesem Datum verlor das Weichbild Frankenstein seine Stellung des unmittelbaren Gebiets der böhmischen Krone und kehrte als Bestandteil zum Fürstentum Münsterberg zurück. Trotzdem blieb das Bewusstsein einer Eigenart auf dem Gebiet des Weichbildes erhalten.